

Р.З. Берлінг, В.Я. Гавран *

Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра адміністративного та фінансового менеджменту

*кафедра менеджменту організацій

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ВИТРАТИ: ЇХ СТРУКТУРА, СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ У ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСАХ ПІДПРИЄМСТВА

© Берлінг Р.З., Гавран В.Я., 2012

Проаналізовано еколого-економічні витрати і детально описано їх структуру. Визначено значення економічних витрат від забруднення навколишнього середовища, а також їх питому вагу в структурі загальновиробничих витрат підприємства, що може слугувати критерієм для оцінювання екологічної стійкості підприємства і використовуватися під час оцінювання економіко-екологічного потенціалу підприємства.

Ключові слова: еколого-економічних витрат, екстернальні та інтернальні витрати, пасивні та активні витрати.

THE ECOLOGICALLY-ECONOMIC COSTS: THEIR STRUCTURE, ESSENCE AND MEANING IN GENERAL PRODUCTION ENTERPRISE PROCESSES

© R. Berling, V. Havran, 2012

The analysis of ecologically-economic costs and their detailed structure are given in the article. The role of economic costs of environmental pollution and their share in the enterprise production costs structure is identified that can be a criterion to assess the ecological sustainability of enterprise and used in assessing the ecologically-economic potential of the enterprise.

Key words: ecologically-economic costs, external and internal costs, passive and active spending.

Постановка проблеми

Головними складовими антропогенної дії на довкілля сьогодні є використання її природно-ресурсного потенціалу, а також утворення відходів виробництва і споживання в кількості та інтенсивності більших, ніж верхня межа асиміляційних можливостей природи і швидкості її відновлення. У результаті порушення процесів самовідновлення посилюється негативний вплив природи на суспільство, який зумовлений прискореними темпами економічного розвитку і незбалансованістю з природними процесами. Збільшення негативної складової у взаємовідносинах природи і суспільства призводить до підвищення частки еколого-економічних витрат у структурі загальновиробничих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження питання економічних витрат забруднення навколишнього середовища започаткував на початку ХХ століття А. Маршал і набули подальшого розгляду у працях А. Пігу і Г. Ридкера. Значний внесок у розроблення концепції еколого-економічних витрат від забруднення навколишнього середовища зробили такі вітчизняні вчені-економісти, як: К.Г. Гофман, О.Ф. Балацький, А.А. Гусев, Л.Г. Мельник і багато інших. Велика кількість досліджень сформувала достатню базу методичних

оцінок економічних витрат від порушення природного середовища. Разом з тим підходи щодо інтерпретації поняття еколого-економічних витрат були сформовані в попередні роки і тому на цьому етапі потребують нового бачення і трактування як невід'ємної частини виробничих витрат, відносно яких у вітчизняній економічній науці, поки що, не має єдиної думки.

Постановка цілей

Враховуючи вищезазначене, визначено такі цілі статті:

- провести аналіз еколого-економічних витрат і описати їх структуру;
- визначити значення економічних витрат від забруднення навколишнього середовища в структурі загальноновиробничих витрат підприємства.

Виклад основного матеріалу

Описуючи складові еколого-економічних витрат, відзначимо, що це лише незначна частина повних екологічних витрат, яку сьогодні може взяти на себе суспільство. Інакше кажучи, це та частина громадських витрат екологічного характеру, яку суспільство змогло перевести з форми екстернальної (тобто зовнішніх для господарюючих суб'єктів витрат) в інтернальні, тобто внутрішні витрати підприємств, які ті вимушені покривати фінансовими результатами своєї діяльності (рис. 1). До того ж, як показують дослідження вчених [1], частка інтернальних витрат у загальному обсязі еколого-економічних витрат, що виникають внаслідок антропогенної дії підприємства становить близько 30–35 %, решта покривається суспільством, тобто належить до екстернальних.

Вважаємо, що витрати інтернальної категорії мають активний характер щодо економічного зростання і реалізуються під час господарської діяльності підприємства. Його здійснення сприяє зростанню обсягів виробництва, доходів і, загалом, економічному розвитку підприємства.

Рис. 1. Еколого-економічні витрати підприємства

З іншого боку, підприємство вимушене здійснювати витрати, обумовлені негативним характером взаємодії з природним середовищем і спрямовані на захист людей, місця розташування підприємства (основних фондів) тощо, від дії природних чинників (захист від повеней, зсувів, радіації тощо). Ці в комплексі витрати мають пасивний характер щодо економічного зростання, оскільки не сприяють збільшенню обсягу вироблених матеріальних благ і в сумі вони становлять

другу категорію інтернальних витрат. Активні і пасивні витрати, своєю чергою, розподіляються на нижчий ряд витрат, що існують на підприємстві. Так в числі активних витрат є ті, що мають форму адресних витрат господарських суб'єктів. Ці витрати, по-перше, юридично визнані як самими суб'єктами, так і державою, а по-друге, вони є статистично зафіксованими базами даних, що існують в державі і називаються нормативними (враховані). Сюди належать нормативи наявної системи екологічних платежів (збори, штрафи, ліцензії тощо.).

Інша частина активних витрат має назву понаднормативні (приховані) і містить повний перелік екологічних витрат, які змушене нести підприємство під час своєї діяльності (сюди належить недоотримання прибутку через захворюваність працівників, пришвидшений знос основних фондів через навколишнє забруднення тощо.). Ця категорія витрат належить до показників звичайних змін господарської діяльності суб'єктів і не обліковується окремо. Їх існування є важко обґрунтувати на фоні багатофакторних причин їх появи.

Описуючи пасивні витрати потрібно відзначити, що до їх числа належать превентивні витрати. Їх поява зумовлена тим, що розбалансоване антропогенним впливом довкілля чинить тиск на підприємства через збільшення числа і міри природних небезпек, таких як повені, зсуви, сели в результаті вироблення родовищ корисних копалин і неконтрольованого вирубування лісів, посиленої дії сонячної радіації, через руйнування озонового шару тощо. Як наслідок самі підприємства змушені збільшувати частку превентивних витрат на запобігання і ліквідацію таких небезпек. А сам превентивний захід – раціональний шлях порівняно з намаганням вирішити проблему після її виникнення. Підтвердження цієї тези міститься в роботі [2], де проведений детальний аналіз робіт вчених економістів А. Маршалла, А. Пігу, пізніше Р. Ридкера, Д. Раяцкаса, який дозволяє виділити п'ять груп пасивних витрат, обумовлених антропогенним чинником:

1) витрати, що сприяють зменшенню залучення природних ресурсів (земля, вода, атмосферне повітря тощо) в господарський обіг (наприклад, створення замкнутих водооборотних циклів);

2) витрати, що знижують утворення відходів виробництва і споживання (наприклад, впровадження маловідхідних технологій, застосування поворотної тари, використання предметів багаторазового застосування тощо);

3) витрати, що знижують обсяги вступу відходів в довкілля або перетворюючі відходи в стан, нешкідливий для довкілля (застосування очисного устаткування, знешкодження вловлених відходів, переробка відходів споживання з подальшою їх утилізацією тощо);

4) витрати, спрямовані на зменшення дії шкідливих речовин у складі відходів на довкілля (будівництво висотних труб, розбавлення і аерація стічних вод, збільшення площі зелених насаджень тощо). Ці витрати покликані зменшити руйнівну дію забруднювальних речовин на природне середовище, а вже потім послабити дію забрудненого середовища на реципієнтів (людину, об'єкти господарювання, особисте майно тощо);

5) витрат з відвертання негативного впливу забрудненого довкілля на реципієнтів (наприклад, видалення джерел забруднення від реципієнтів або реципієнтів від джерел забруднення, профілактика захворювань населення, попереднє очищення води для технологічних і побутових потреб, кондиціонування повітря, застосування укриттів і антикорозійних покриттів тощо). За допомогою цих витрат запобігається контакт забрудненого природного довкілля з реципієнтами або підвищується опірність реципієнтів щодо дії довкілля.

З іншого боку, до пасивних витрат потрібно зарахувати і компенсаційні витрати. Їх існування і поява пов'язані з тим, що підприємство повинно нести витрати на ліквідацію аварій, спричинених антропогенним чи природним факторами. Нерідко такого роду небезпеки тягнуть за собою компенсаційні виплати за завдану шкоду. До того ж на рівні підприємства, відбуваються втрати внаслідок відшкодування витрат за лікарняними, чи оплати за лікування працівника від отриманих на виробництві травм.

Усі перераховані вище види витрат можуть бути представлені як еколого-економічними витратами підприємства від забруднення природного середовища. Проте, якщо абстрагуватися від функціонального призначення витрат, що входять до складу еколого-економічних, і подати їх як частину чистого остаточного продукту, що перейшов в пасивну форму, то усі ці витрати є

чинником, який стримує економічне зростання і фактично є своєрідною упущеною вигодою для підприємства. Цю думку підтверджують автори роботи [3, с.599], які пропонують оцінювати екологічні витрати забруднення не обсягом фактично здійснюваних витрат, а величиною економічного ефекту, який міг бути отриманий, якби абстрактні ресурси на екологічно обумовлені заходи були залучені у виробництво. Таким чином не можна не погодитись з тезою де наголошується, що “упущена вигода” – характеризує вартісну оцінку втрачених можливостей економічної системи, які вона вимушена нести через нестачу інвестиційних ресурсів на суму вищепроаналізованого збитку (рис.1.) [4]. Зокрема, гальмується впровадження інновацій, які могли б мати вирішальне значення трансформації економіки в напрямку розвитку ефективніших і прибутковіших видів виробництва.

Висновки

Враховуючи, що сучасне виробництво об'єктивно є відходоємним, а значить матимуть місце еколого-економічні витрати забруднення природного середовища, в подальшому необхідно розглядати тільки визначення мінімальної їх величини, за якої відвернення економічних ресурсів в пасивному напрямі (а значить і втрати кінцевого продукту) будуть мінімальними. Для мінімізації усієї сукупності еколого-економічних витрат, необхідно поетапно розглядати суміжні альтернативні варіанти і залишати з них ті, які забезпечують більше зниження витрат на подальших етапах їх реалізації.

Так, наприклад, порівнюючи заходи з зниження утворення шкідливих речовин і заходів, пов'язаних з їх очищенням, приймається те рішення, яке вимагає менших витрат на одиницю результату. Аналогічно, якщо приріст природоохоронних витрат спричиняє більше зниження економічного збитку, таке рішення доцільне. Однак слід брати до уваги і той факт, що вдосконалення екологічних характеристик технологій може супроводжуватися супутніми економічними ефектами: економією енергетичних ресурсів, поліпшенням якості та конкурентоспроможності продукції, збільшенням обсягів її реалізації.

В сукупності економічні наслідки забруднення навколишнього середовища обумовлені перерозподілом економічних ресурсів з сфери активного накопичення (що забезпечує економічне зростання) в сферу пасивного споживання (що забезпечує відвертання і компенсацію негативних наслідків забруднення довкілля). Відвернення частини економічних ресурсів із сфери виробництва призводить до недоотримання чистого кінцевого продукту в подальшому відтворювальному циклі. Зменшення втрат кінцевого продукту можливе шляхом мінімізації сукупних економічних витрат забруднення природного середовища.

Перспективи подальших досліджень

Безумовним є також і той факт, що такий показник, як частка екологічних витрат у складі загальновиробничих витрат може слугувати критерієм для оцінювання екологічної стійкості підприємства і використовуватися під час оцінювання економіко-екологічного потенціалу підприємства.

1. Лапин Е.В.. Методы учета экологического фактора при оценке экономического фактора при оценке экономического потенциала предприятия // Вісн. Сумського держ. ун-ту. Серія “Економіка”. – 2005. – № 2(74). – С.156–167. 2. В.Л. Акуленко. Экономические издержки взаимодействия общества и природы // Вісник Сумського державного університету. Серія “Економіка”. – 2002. – № 10(43). – 2005. – С.51–59. 3. Раяцкас Р.Л., Радущек В.Ю. К методологии оценки экономических издержек загрязнения окружающей природной среды // Экономика и математические методы. – 1985. – Т. XXI. – Вып. 4. – С.593–603. Л.Г. Мельник. Использование показателей эколого-экономических оценок в решении хозяйственных задач // Вісн. Сумськ. держ. ун-ту. Сер. “Економіка”. – 2007. – № 1. – Т. 2. – С.18–33.